

LA TRONADA DE REUS

Salvador Palomar
Caramella I (1999)

Consisteix la tronada en fer entorn de la plassa un gran reguer, ó regatera com allí diuhen, de pólvora, colocalant de tant en tant un de dits mascles, alternant amb trons petits fets de pirotécnic, y al cap de vall, la regatera pren la forma de estrella, en cada una de las puntas de la qual hi ha un mascle, així com en lo centro se destaca un de més gros de tots...

ANTONI DE BOFARULL, 1880

Calbó, el 1733, o les festes d'acció de gràcies a la Mare de Déu de Misericòrdia que la ciutat celebra –de retorn de la seva imatge al santuari, després que hauria estat portada a l'església prioral de la vila– els anys 1771, 1775, 1780, 1783 i 1788, moment en què també apareix clarament documentada una altra manifestació festiva de foc característica de la ciutat, el ball de diables,

Ja entrat el segle XIX, cal esmentar les grans festes de col·locació de la primera pedra del canal que havia d'unir Reus amb Salou, el 1805, o les festes per la jura d'Isabel II, el 1833; les de la seva majoria d'edat, el 1843; o les de la Misericòrdia de 1845. El 1852 es tiren tronades per celebrar el felicitat de la reina i el 1854, en unes noves solemnitats de la Misericòrdia. Des de mitjan d'aquest segle, les notícies són molt abundants. Pràcticament, es pot afirmar que no hi ha festa major, Corpus, solemnitat o festa de barri sense tronada. Al segle XX, la tronada ha quedat reservada majoritàriament a la festa major, tot i que el costum de tirar tronades per tal de solemnitzar determinats esdeveniments ha arribat fins els nostres dies.

UNA APROXIMACIÓ ETNOGRÀFICA

La tronada, a Reus, consisteix en un rec de pólvora fet al terra d'un carrer o plaça, sobre el qual es disposen uns *mascles* o *morters* –peces de ferro plenes de pólvora i sorra– i trons més petits.

La forma exterior dels mascles és entre cilíndrica i troncocònica. La

La tronada és una manifestació pirotècnica de la ciutat de Reus, que ha esdevingut un dels actes més característics de la Festa Major de Sant Pere i un veritable signe d'identitat local. Es tracta, tanmateix, d'una mostra d'indubtable interès patrimonial per haver conservat la seva forma de preparació i muntatge al llarg del temps.

La tronada és present des d'antic a les festes reusenques. Els seus orígens cal cercar-los en el costum prou habitual d'utilitzar els trets d'escopeta i fusell, o les canonades des de la muralla d'una vila, com a forma de solemnitzar determinats moments de la festa. L'inici d'una celebració, l'entrada d'un personatge notable a la vila, la commemoració d'un esdeveniment cívic o militar, poden ser assenyalats d'aquesta forma. Les primeres notícies documentals de la nostra tronada són del segle XVII, tot i que això no vol dir que el costum no sigui anterior. Durant tot aquest segle, trobem nombroses referències a l'ús de la pólvora amb finalitats festives, però el 1677 hi ha una notícia ben precisa. El 4 d'agost d'aquest any, la comunitat de pre-

veres de la prioral prepara la festa de la seva patrona, santa Susanna, i el responsable –o procurador de Santa Susanna– demana diners a la comunitat, tot anunciant que «y aurà cantoria a 4 cors, cobla de menestrils, molta còpia de cohets de totes sorts, abundància de pa beneyt, tea, y pólvora per als tirs de mascles, y campana»¹. La referència als mascles ens indica una tronada tal com l'entenem avui.

A partir d'aquest moment, les notícies són constants. El 1683, un cop acabat el nou santuari dedicat a la Mare de Déu de Misericòrdia, patrona de la població, es disparen tronades, i el 1699 trobem que el gremi de blanquers i assaonadors reusenc paga per la pólvora emprada i «per aver de tirar los mascles y trons»² per la festa de Sant Llop, patró del gremi, fet que ens mostra que no només la vila pagava tronades en les grans festes, sinó que aquesta era present en moltes altres celebracions.

La tronada és ja un component indispensable en totes les solemnitats reusenques del segle XVIII, com, per exemple, les que tenen lloc en honor a sant Bernat

l'argila humida, es fa servir una bola de paper de diari. La operació de càrrega de cada morter és totalment manual i es repeteix per a cadascun dels trenta mascles que componen una tronada. Tot el procés pot durar més de dues hores.

Un cop acabada la feina, els morters es desen en un lloc, sec i a l'ombra, fins que es porten a la plaça. Això permet que la pólvora evapori la humitat que pugui haver absorbit del *rajolí* i que aquest s'eixugui.

Més tard, caldrà portar el material a la plaça. Tot i que diversos testimonis, orals o fotogràfics, dels primers anys del segle XX ens indiquen el contrari, des de fa força temps el públic no entra dins el recinte on es munta la tronada.

Avui, la tronada ocupa el centre de la plaça del Mercadal, mentre que el públic ocupa el carrer i les voreres. Aquesta separació entre el públic i el muntatge pirotècnic ha quedat més accentuada en els últims anys amb la introducció d'una senyalització —una cinta de plàstic subjectada a uns pals clavats a terra, ben poc estètica— que delimita clarament l'espai i impedeix l'entrada en el lloc on es prepara la tronada. La seva utilitat real com a mesura de seguretat és molt relativa, ja que es compta més amb la col·laboració i el seny dels ciutadans, que s'abstenen de passar la barrera, que no pas amb el fet que sigui un obstacle que impedeixi l'accés a la plaça. Alguns anys, el tram ocupat pel final de la tronada, on s'acumulen més mascles i trons, va ser protegit amb tanques.

L'arribada del vehicle de l'empresa pirotècnica local, *ca l'Espinós*, assenyalava l'inici del treball de muntatge. Primer, es col·loquen els mascles, en uns llocs que, sense estar fixats, solen ser sempre els mateixos. Col·locats els morters, es munta la regatera. La pólvora es posa a terra, a la juntura de les pedres de la plaça, mitjançant un embut. Aquest, de broc tort i amb tapa, va ple de pólvora negra de caça. La regta comença en una de les pedres de la plaça, a la banda de l'ajuntament. La pedra original

cavitat interior és cilíndrica, oberta per la part superior. A la base, hi ha un forat, de dimensions reduïdes, que comunica amb l'exterior. Ho fa horitzontalment, a través d'una de les parets laterals, i serveix per posar-hi la metxa. De construcció metàl·lica, els mascles s'han fet de ferro, de fosa o tornejats.

Els morters que conservem actualment no són tots iguals. Les mesures interiors són, més o menys, idèntiques, però les exteriors són molt variades. Això és degut que han estat confeccionats en diverses èpoques i amb procediments diferents.

Els més vells sembla ser que van ser fabricats a finals del segle passat i es troben força deformats per l'ús. Els altres s'han fet per substituir-los quan aquesta deformació els ha deixat inservibles. N'hi ha que són centres de roda de carro, amb una base soldada per tancar-los per un extrem. De tant en tant, es fan nous morters, o es renova el conjunt. El darrer cop, l'any 1990, es van canviar totalment els morters de la tronada.

Les peces són de propietat municipal i es lliuren a la pirotècnica perquè els carregui. De mascles

antics, en l'actualitat, se'n conserva una col·lecció al Museu Comarcal Salvador Vilaseca. Els més antics van ser recollits als anys cinquanta, però la majoria corresponen als que eren en ús en el moment de la renovació de les peces que va fer l'Ajuntament el 1990. No són pocs, d'altra banda, els particulars que tenen algun mascle de la tronada a casa seva. Durant molts anys va ser un fet prou comú la *desaparició* d'algun morter de la plaça en acabar cada tronada, sobretot la del migdia, i per aquest motiu, a casa d'alguns reusencs es conserven mascles com a una veritable joia.

La càrrega dels mascles comença amb la col·locació de la metxa. Després, es mesura una dosi de pólvora, amb ajut d'un petit recipient metàl·lic, i s'aboca a l'interior del mascle. Aquesta és una barreja composta de pólvora negra, com l'emprada per a la caça, i de pólvora de mina. Un cop dipositada la pólvora al fons del morter, caldrà cobrir-la amb argila, coneguda també amb el nom de *rajolí*, ben compactada, per tal que la pólvora exploti en cremar. Aquesta operació s'anomena *ataconar* els mascles. Per aïllar la pólvora de

SALVADOR PALOMAR

va ser substituïda, fa uns anys, per una altra de nova, amb una inscripció referent a l'encesa de la tronada³. A partir d'aquí, es va traçant una línia de pólvora que uneix els mascles. N'hi ha vint-i-quatre, posats l'un darrere l'altre, i nou en el quadrat final. Quan la regatera de pólvora arriba davant d'un dels mascles que hi ha en línia, es fa una petita ratlla, per sota de la seva metxa, per assegurar que s'encengui.

El quadrat final se situa prop del fanal que hi ha davant la porta de la casa de la vila. Quan la regatera hi arriba, uneix directament cadascun dels nou mascles del quadrat final, on és costum que el pirotècnic faci un dibuix amb la pólvora, com la rosa de Reus, un estel, o les inscripcions "Sant Pere" o "Festa Major" amb l'any que correspon. En els darrers anys s'ha acostumat a reproduir també algun dels motius del cartell de la festa major.

La regatera de pólvora s'uneix al quadrat final per un extrem, però fins no fa massa temps, hi arribava pel mig. Aquests canvis, que es poden constatar fàcilment en les nombroses fotografies que es conserven de la tronada, ens mostren com la disposició de mascles i trons a la plaça és lluny de ser un fet immutable.

Queda l'última fase, que correspon a la col·locació dels trons. Aquests són del tipus embolicat amb paper d'embalar marró, molt corrent entre nosaltres. Des del començament de la regatera, i fins el quadrat final, es posen normalment quatre o cinc trons entre cada morter. Al final, però, se n'hi posen molts més, normalment, fins que s'acaben tots els que s'han portat a la plaça. Es fan els darrers retocs amb la pólvora sobrerera i la tronada queda a punt per a l'encesa.

LA TRONADA A LES FESTES REUSENQUES

La tronada, a més de les celebracions solemnes a les que ja he fet referència, era un fet distintiu del Corpus i de la Festa Major de Sant Pere. També Sant Sebastià —festa major d'hivern de Reus fins a mitjan segle XVIII— havia comptat amb aquesta manifestació pirotècnica.

A les festes de barri —per la vuitada de Corpus o per la festa patronal— del segle XIX es dispararen nombroses les tronades. N'hi havia per molts carrers, encara que, segurament, força més petites que les que es tiraven a la plaça del Mercadal. Normalment es muntaven al llarg d'un carrer, consistint

en un rec de pólvora rectilini amb petards. No en tots els barris s'empraven mascles. Andreu de Bofarull ens ho descriu així:

Como a prólogo de toda fiesta, ya general ya particular de un barrio, desde que se conoció e introdujo el uso de la pólvora, se anuncia a la par del repique-teo de campanas con la estrepitosa salve de morteretes, que por su estruendo es conocida por tronada, igual o conforme se usa aun en algunas poblaciones de Normandia y del reyno de Valencia⁴.

Les referències a la premsa reusenca de la segona meitat del segle XIX són tan abundants que no es poden imaginar aquestes festes sense la corresponent tronada.

El carnaval fou, al segle XIX, una altra festa en què sovintejà l'encesa de tronades en el moment de l'arribada de S.M. Carnestoltes. Les trobem ben sovint en els grans Carnavals reusencs a partir de 1859. Finalment, trobem el costum d'encendre tronades com a forma de commemorar fets significatius. El maig de 1874, per exemple, ens consta l'encesa d'una tronada per celebrar la victòria sobre les tropes carlistes i l'entrada de les forces governamentals a

Bilbao. També la trobem en festes laiques, com el 1869 en plantar *l'arbre de la llibertat* a la plaça del Mercadal o el 1870 per tal de celebrar la instauració del matrimoni civil.

LA TRONADA I LA FESTA MAJOR

La festa, però, a la qual ha quedat més vinculada la tronada és la festa major d'estiu. El nucli tradicional de la festa reusenca ha estat, durant molt de temps, l'espai comprès entre el migdia de la vigília i la tarda de la diada de Sant Pere. En aquest període, no hi pot faltar la sortida dels gegants i la mulassa, i, per descomptat, la tronada.

A finals del segle XIX, el repic de les campanes i l'encesa de tronades anunciaven l'inici de la festa. En els dies de festa, la gent de Reus s'ha despertat, durant molt de temps, amb l'espetec dels mascles de la tronada, si més no, quan el volum de la ciutat ho feia possible.

El dia 28, a la matinada, una tronada anunciava la celebració i, a mig matí, el so de les campanes de la Prioral hi tornaven. Al punt del migdia, l'alcalde sortia al balcó del seu despatx de l'ajuntament i, tot traient-se el mocador, donava el senyal al treballador municipal encarregat de muntar la tronada perquè calés foc al regueró de pólvora.

A la tarda, la sortida dels gegants, acompanyats de la música de les gralles, omple els carrers de festa. Al vespre, el retorn de la corporació municipal des de la prioral a l'ajuntament, després de l'ofici de completes, constitueix un dels moments centrals de la festa, potser el més viscut per la població. En arribar la corporació municipal a l'ajuntament, l'alcalde surt al balcó del seu despatx i, treient-se el mocador, dona senyal de calar-hi foc, tal com antigament s'havia fet a la tronada del migdia.

L'endemà, diada de Sant Pere, una nova tronada —avui desapareguda— despertava els reusencs.

Durant tot el matí, els gegants desfilaven per la vila, anant a ballar davant les cases dels regidors. A les onze, l'Ajuntament anava en corporació a la prioral, a missa major, i en sortia a les dotze, moment en què, en tornar al Mercadal, es disparava una altra tronada. Avui s'ha perdut el costum d'anar a missa major, però es conserva la tronada del migdia com a inici de l'exhibició, al Mercadal, dels gegants, bestiar, castells i danses del seguici festiu reusenc. A la tarda té lloc la processó. En el moment en què la imatge de sant Pere arriba al davant de la porta de l'ajuntament s'encén l'última tronada de la festa.

Pel que fa a la festa de Sant Pere, doncs, es coneixen fins a sis tronades en una mateixa festa major: les de la matinada de la vetlla i la diada de Sant Pere, la del migdia del dia 28, la del retorn de completes, la de sortida d'ofici i la de la processó. En l'actualitat, han desaparegut les tronades de matinada i la del migdia de la vetlla de Sant Pere. En aquests darrers anys, però, s'encén una tronada després de la lectura del pregó, amb la qual cosa s'ha recuperat, d'alguna forma, aquest sentit d'inici de festa que tenia antigament.

La tronada ha estat una forma de festejar esdeveniments polítics, solemnitats religioses, com les processons de trasllat de la imatge de la Mare de Déu de Misericòrdia, o cíviques, com l'arribada a la ciutat d'algun personatge important. També havia estat una present en festes de barri o carnivals. Moltes poblacions havien tingut manifestacions pirotècniques semblants. Encara hem pogut aplegar diversos testimonis (orals, fotogràfics o materials) d'aquesta antiga manera de preparar la pirotècnia al carrer, ben comuna als pobles del Camp i el Priorat. Avui, però, només una població del Baix Camp conserva una tronada de forma semblant a la reusenca, però sense morters. Cada any, a les Borges del Camp, la tronada anuncia el començament de la festa en honor a la Mare de Déu de la Riera.

Per això la tronada ha esdevingut avui una manifestació singular que caracteritza i diferencia la festa major reusenca. És, en aquest sentit, un signe d'identitat per als reusencs. El 1954 es va crear una associació, anomenada «Guardadors de la Tronada», que té com a objectiu el de vetllar per evitar la seva desaparició.

L'encesa de la tronada per part d'alguna persona convidada per l'alcalde ha esdevingut una forma de distinció amb què l'Ajuntament honora els visitants convidats a la festa, fa un petit homenatge a persones i entitats o recorda commemoracions. Darrerament, aquest fet ha agafat una especial importància.

NOTES

1. AHRC. Comunitat de prevèeres de Sant Pere. Resolucions 1668-1680.
2. AHRC. Blanquers. Rebutis 1600-1900.
3. L'afirmació que la tronada s'encén en aquest punt des del segle XVIII té un valor més simbòlic que històric.
4. Andreu de Bofarull, *Anales...* pàg.589.